

-arv(et)

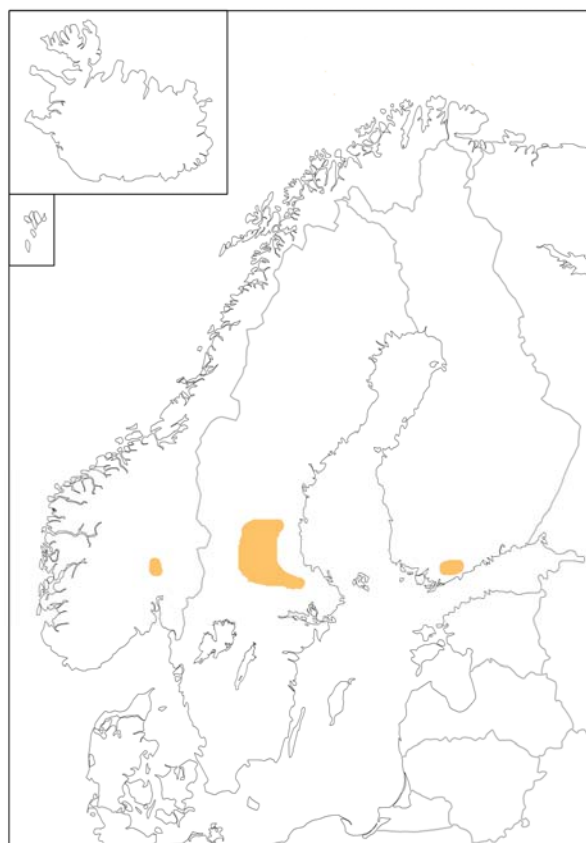
Ordet *arv* förekommer i bebyggelse- och ägonamn i Östsverige, med en överlägsen majoritet i Dalarna. Fsv. *arf* n., fda. *arf* n., fvn. *arfr* m. (< ie. **orbh-*) utgör ett urgammalt släktskapsord i germanska språk, och är enligt vissa forskare ett lån från keltiska (SEO); det fnord. *arfr* m. anses vara en nybildning till *arfi* m. 'arvinge' (DEO). I ortnamn uppvisar *-arv(et)* uppenbarligen betydelsen 'arv; ärvd jordegendom, arvejord' lokalt även 'ärvd äga (som exv. slätter)'.

Den främste kännaren av elementet, Harry Ståhl, sammanhåller *-arv(et)* med de medeltida lagbestämmelser som noggrant reglerade pantsättning och försäljning av ärvd jord; arvejorden var förstås det viktigaste man ärvde. "Under sådana förhållanden", skriver Ståhl (i KL 1 sp. 253), "är det knappast ägnat att förvåna, att ordet *arv* (och de synonyma *arve*, *arver*) kunnat få en specialbetydelse *arvejord*, *ärvd jordegendom*."

Ett problem är huruvida man ur onomastiskt hänseende skall sammanhålla det neutala *-arv*, med dels det *-arfr* m., som påträffas i Norge, dels det gotländska *-arve*. Gustavson (1938 s. 47 f.) och Ståhl (1941 s. 42) väljer att särskilja dessa i formellt hänseende; Lindén (1970 s.83) vill snarast hålla dem samman. Ortnamn på *-arv(et)* påträffas i överlägset störst antal i Dalarna, till viss del i nordvästra Hälsingland, och med enstaka exempel i norra Uppland, Västmanland och i västra Nyland. I Norge påträffas 13 namn på *-arfr* m., samtliga påfallande nog i Lom och Skiåker, Gudbrandsdalen. De norska namnen avser, som framhållits av P. Hovda (i KL 1 sp. 255), gamla, centralt i bygderna liggande gårdar, och avviker således från de östnordiska. De norska namnen avviker även i fråga om förlederna; endast ett fåtal tycks innehålla personnamn. Bl.a. som en följd härav är NG (4:1 s. 36 f.) snarast böjd att översätta detta *-arfr* med 'jordegendom, gård'. I Danmark saknas namntypen helt.

Hur de gotländska mångtaliga ortnamnen på *-arve* – såväl gård- som ägonamn – skall uppfattas, är ännu ej till alla delar utrett; se Melefors 1983 s. 157 ff.; jfr Gustavson 1938 s. 42 ff., Olsson 1984 s. 40 ff.

De dalska *arv*-namnen har utförligt behandlats av Ståhl (särsk. 1941) och Lindén (1970), övriga spridda nedslag är ett uppländskt †*Holmgerssarffwedt* (1526) i Tierps

Utbredningen av ortnamn på *-arv(et)* i Sverige och Finland, samt *-arfr* i Norge. Situationen på Gotland är osäker.

sn, några västmanländska, †*Holmvideearvet* (1371), †*Ingevastaarvet* (1371), †*Siawastarff* (1475) och †*Thetmarzarvet* (1371), alla i Västervåla sn, samt några fler i nordvästra Hälsingland, som *Bondarv* (Bondarffuitt 1542) i Järvsö sn, *Vitterarv* (*Wettrwafuidh* 1535) och †*Lagmans arffwet* (1474), båda i Delsbo sn, vilka har behandlats av Brink 1984 s. 98 f.

Som ägonamn förekommer *-arv(et)* ymnigt i Dalarna, och är heller inte ovanligt i nordvästra Hälsingland. Detta är således uppenbarligen kärnområdet för ägonamn på *-arv(et)*. I det senare landskapet betecknar *-arv* vanligtvis kultiverad mark, där det dock inte är lika vanligt i namn på åkrar som *-åker* resp. *-täkt* (Brink 1983 s. 28 f.).

Förlederna i de svenska och finländska *arv*-namn består till övervägande majoritet av personnamn, mansnamn eller binamn, sannolikt avseende den som lämnat jorden i arv, exv. *Stämnarvet* (Sten bærnæ arff 1386) < *Stenbiorn*, *Hallsarvet* (Hallwardzarff:t 1569) < *Halvard*, *Bengtsarvet* (Beinctzarff 1539) < *Bengt*, *Larsarvet* (Larssare 1617) < *Lars*, *Persarvet* (Pedersarff 1539) < *Peder*, *Benikarvet* (Bænekarff 1428) < *Benike*, *Piparvet* (Piparffuuet 1575) < *Pipare* 'flöjtblåsare' *Bambarvet* (Baambaraafwit 1400) < *Bambare* 'trumslagare', samtliga i Dal., vidare *Bondarv* (Bondarffuitt 1542) < *Bonde*, †*Rutsarvet* (Rudzarffuedh 1542) < *Rut* i Häls. och *Håkansarv* (Hokonsarff 1549) < *Håkan* i v. Nyl. Som påpekats av Bror Lindén (1970 s. 85) kan dock även gårdsnamn förekomma som förleder, som i *Bråmåarvet*, *Danilarvet* och *Tollaarvet* till de på Sollerön i Dal. påträffade gårdsnamnen *Bråmå*, *Danil* och *Tolla*. Lindén påvisar också att även appellativ och adjektiv kan förekomma i *arv*-namnens förleder, åtminstone i övre Dal., exv. *Fläskarvet*, †*Granarvet*, *Vålarvet* och †*Söderarvet*.

De norska namnen i Lom och Skiåker har i flera fall osäkra förleder, exv. *Skjæsar* (i Skærresarfue 1448) och *Skånsar* (a Skalsarfw 1333), några kan med större eller mindre säkerhet antas innehålla ett mans- eller binamn, exv. *Gjesar* (i Gæisarfue 1354, i Gezarfue 1428) < *Geirr*, *Vågesar* (a Vaghsarfue 1410, Vagasarf ca 1400) < *Valgarðr* (eller ev. namnet på grannbygden *Våge*), *Gaupar* (a Gaufarfue 1315, a Gauparfue 1330) < binamnsbildning till *gaupa*, *Hjeltar* (i Hialttarfwe 1333) < *Hjalti* och *Skamsar* (i skamarfue 1326) < *Skammr* 'den korte' (se NG 4:1 s. 36 ff., 51 ff.). I andra fall kan man överväga en ickeantroponymisk förled, som i *Hosar* (i Holsarfue 1377), vilket antas innehålla ordet *hóll* m. '(rundaktig) höjd, kulle' (NG 4:1 s. 36), liksom i *Blakar* (a Blakararfe ca 1299), som M. Olsen (1912 s. 85 ff.) antar innehåller ett **bl þk* f. 'svart, skoglös mark' (jfr NSL s. 73).

Ortnamnen på *-arv(et)* utgör en semantisk parallell till de sydsandinaviska *löv-/lev*-namnen, men är – bortsett kanske från de norska *arv*-namnen – från en yngre period. Namnen utgör intressanta vittnesbörd om hur vissa ortnamnselement erhåller regional popularitet under en viss period; för de dalska namnen utgör uppenbarligen grunden för expansionen det begynnande bergsbruket vid Kopparberget. Huruvida de hälsingska, uppländska och nyländska namnen skall ses i samband med de dalska är väl inte helt klart, men förefaller troligt. De gotländska *arve*-namnen är regionalt begränsade till och onomastiskt karaktärsdanande för denna ö. De norska *arv*-namnen i Gudbrandsdalen torde vittna om en tidig (troligen förhistorisk) modebetingad namngivning inom en begränsad region.

Det är svårt att finna entydiga kronologiska hållpunkter för detta ortnamnselement. I allmänhet har man placerat namnen på *-arv(et)* i medeltiden; Ståhl (i KL sp. 254) anger t.om. 1300- och 1400-talen som sannolikaste produktionstid, en tidfästning som finner stöd hos Lindén (1970 s. 112). Det kan inte anses uteslutet att *-arv(et)* i Sverige i ägonamn kan gå ned i förhistorisk tid, men som bebyggelsenamnselement torde det vara att karakterisera såsom typiskt medeltida. Hur det norska namnelementet skall uppfattas åldersmässigt är mera osäkert. P. Hovda konstaterar att man på Brandsar gjort arkeologiska fynd från merovingertid (sv. vendeltid) och på gården Blakar från vikingatid. Han prövar därför att tidsmässigt likställa detta *-arfr* med *-staðir*, vilket skulle ge en datering till den yngre järnåldern.

Litteratur

- Brink, Stefan. 1983. *Ortnamnen och kulturlandskapet*. (Ortnamn och samhälle 8.)
- Brink, Stefan. 1984. *Ortnamn i Hälsingland*.
- Gustavson, Herbert. 1938. Gotlands ortnamn, *OUA*.
- Hellquist, Elof. 1918. *De svenska ortnamnen på -by. En öftersikt*. (Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar 4, 20:1)
- Hovda, Per. *arv(et)*. Norge, *KL* 1.
- Lindén, Bror. 1970. Österdalska *arv*-namn. En undersökning rörande betydelse-, frekvens och formförhållanden m.m. hos de i Ovan- och Nedansiljansbygderna förekommande ortnamnen på *-arv(et)*, *NoB* 58.
- Melefors, Evert, 1983. *Byngen, smissen och listar. Inbyggarbeteckningar och husbondenamn på Gotland 1. Typologi och ordbildning*. (Studier till en svensk ortnamnsatlas 13.)
- Olsen, Magnus. 1912. *Stedsnavnestudier*.
- Olsson, Ingemar. 1984. *Ortnamn på Gotland*.
- Ståhl, Harry, *arv(et)*. *KL* 1.
- Ståhl, Harry. 1941. Bebyggelsenamn på *-arv(et)* i Falu-trakten, *NoB* 29.
- Ståhl, Harry. 1982. *Ortnamn i Dalarna*.

Stefan Brink
(1991; artikeln granskad 2004)